

УДК: 81 373: 811.111.161.2

ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ МІКРОСИСТЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДАННОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Колеснікова І. Є.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Сімферополь

У статті презентовано результати зіставного ідеографічного аналізу фразеологічної мікросистеми на позначення відданості в українській та англійській мовах. Створено схему ідеографічної класифікації розгляданої мікросистеми з урахуванням досягнень сучасної психологічної науки, висновків етнолінгвістичної і лінгвокультурологічної галузей лінгвістики. Проналізовано деякі фактори, що впливають на наповнення семантичних груп обох мов.

Ключові слова: риси характеру людини, фразеологічна мікросистема, синонімічний ряд, семантична група, відданість, ідеографічна класифікація.

Постановка проблеми. Наука порубіжжя ХХ–ХХІ ст. зорієтувала дослідження лінгвістики, психології і лінгвокультурології на людину як мовну особистість і як частину живої природи. Тому стають актуальними розвідки, присвячені ідеографічному опису фразеологічних одиниць із антропним компонентом значення, з'ясуванню їхньої структурно-семантичної і концептуальної організації, виявленню засобів образної номінації, з'ясуванню спільних і відмінних мотиваційних моделей, зокрема й національно-культурних особливостей вербалізації в українській та англійській мовах.

Праці, зорієтовані на суб'єкт пізнання – людину, засвідчили інтерес учених до широкого кола проблем, які розв'язуються на матеріалі генетично споріднених і неспоріднених мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (Б. М. Ажнюк, О. В. Забуранна, А. М. Емірова та ін.), взаємодія фразеотвірних компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики (Б. М. Ажнюк, В. М. Білоноженко, А. М. Емірова та ін.), мовні механізми виникнення емотивності фразеологічних одиниць (ФО), її зв'язки з іншими компонентами фразеологічного значення (М. В. Гамзюк), національно-культурна специфіка семантики ФО (Б. М. Ажнюк, А. М. Емірова, В. І. Коваль, О. П. Левченко, О. В. Тищенко, В. Д. Ужченко та ін.) тощо.

Високу значущість рис характеру людини зумовлює частотність фіксації у фразеології української, англійської та інших мов, що відзначали дослідники О. Ф. Арсентьєва на матеріалі російської та англійської мов [1], М. М. Літвінова, досліджуючи семантичні властивості фразеологічних одиниць із значенням рис характеру людини на матеріалі німецької мови [3], І. О. Подюков, розглядаючи російські діалектні і розмовно-просторічні фразеологізми, походження яких пов'язується не тільки з обрядами, звичаями, повір'ями, а й з оцінкою фізичних і моральних властивостей людини [5], О. Д. Райхштейн – на матеріалі зіставного аналізу німецької і російської мов [7].

Сучасні досягнення в дослідженні системних зв'язків у фразеології на матеріалі споріднених і неблизькоспоріднених мов констатують виникнення нового напрямку

– зіставної фразеологічної ідеографії. Цей напрям дозволяє з'ясувати універсальні закономірності та національно-специфічні розбіжності фразеологічних фондів мов, зумовлених історичними, культурними і національними традиціями. Тому вважаємо, що лінгвокультурологія є найбільш активною галуззю лінгвістики, яка займається виявленням національно-культурної інформації в мові.

Отже, **метою дослідження** став ідеографічний опис фразеологічної мікросистеми на позначення відданості в українській і англійській мовах у структурно-семантичному й ономасіологічному аспектах.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) охарактеризувати позамовні та внутрішньомовні чинники формування фразеологічних мікросистем у різних мовах; 2) проаналізувати ідеографічні характеристики семантичних груп ФО «Відданість»; 4) простежити деякі фактори, що впливають на наповнення фразеологічної мікросистеми мови.

Семантико-мотиваційні моделі творення сприяють виокремленню ключових концептосфер за співвідношенням людина – соціум: інтелектуально-раціональну, соматичну, стереотипи вербальної і мовленнєвої поведінки, жестову, соціальну, семантико-аксіологічну, предметно-артефактуальну, просторову, агентивну, фаунонімну, флоронімну [9].

У дослідженні використано схему ідеографічної класифікації мови, яка запропонована професором Ю. Ф. Прадідом і апробована в роботах його учнів Н. Ф. Грозьян, Л. Ш. Кубедінової, О. О. Каратамишева та ін. Ця ідеографічна класифікація має таку структуру: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле, де **семантична група** – об'єднання двох або більше синонімічних рядів, зв'язаних між собою спільною семантичною ознакою; **семантичне поле** – дві або більше семантичні групи, об'єднані загальною інтегральною семою; **тематична група** – об'єднання двох або більше семантичних полів, що називають видові різновиди одного і того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; **тематичне поле** – об'єднання двох або більше тематичних груп, що називають родові різновиди одного й того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; **ідеографічна група** – два або більше тематичних поля; **ідеографічне поле** – дві і більше ідеографічні групи, що характеризують різні сторони Всесвіту: флору, фауну, людину [6, с. 40].

За цією схемою фразеологічна мікросистема «Відданість» є однією з семантичних груп, що утворюють тематичну групу ФО «Риси характеру людини за ставленням до справи». У свою чергу тематичне поле ФО «Риси характеру людини» складається з трьох тематичних груп: «Риси характеру людини за ставленням до справи», «Риси характеру людини в межах концепції я – інший», «Риси характеру людини в межах концептів сам–себе / self».

На думку С. Л. Рубінштейна, саме риси характеру за ставленням до справи визначаються найбільшою взаємопроникністю і взаємозв'язком [8, с. 627]. Істотним є те, які з рис (працелюбність, ледарство, наполегливість тощо) домінують, бо опосередковано вони визначають усю суть людини. Те, як особистість може використати свої здібності й навички, істотно залежить від певних рис її характеру. Нерідко буває так, що люди, маючи прекрасні дані, нічого не досягають саме через

відсутність певних рис характеру, потрібних для справи, як-от: наполегливості, цілеспрямованості, працелюбності. Реальні досягнення людини залежать не тільки від абстрактно взятих здібностей, а й від уміння їх реалізовувати через ставлення до справи фізичної чи інтелектуальної.

Зв'язок між почуттями і рисами характеру людини взаємний. Із одного боку, рівень розвитку моральних та інтелектуальних властивостей залежить від характеру діяльності й спілкування людини, тобто від сформованих на цьому ґрунті рис характеру. А з іншого боку, самі ці почуття стають значущими, сталими особливостями особистості, формуючи тим самим характер людини.

Фразеологізми мікросистеми на позначення відданості вказують на людину, яка будучи пройнята симпатією, любов'ю до когось або чогось, відзначається постійністю, вірністю. Ці номінації досить продуктивні в українській та англійській мовах (відповідно 14 і 18 ФО). Виявлено тотожність ідеографічних структур зіставлених фразеологічних мікросистем, які складаються із семантичних груп, утворених синонімічними рядами з таким значенням:

а) не видати якої-небудь таємниці, зберігати секрет: **і (ані) слова (словом) не писнути** кому і без додатка. І я побожу, й жінка моя, й діти мої, що Борухові за ґрунт ані словом не писнув (Л. Мартович) [10, с. 627]; **ні (ані) гу-гу**. – Кинь його, Оверку, к чорту! Та вмийся... і щоб **ні гу-гу** нікому! Чув? (А. Головка) [10, с. 202] і т. ін.; **keep a secret**. Tell him everything. He can **keep a secret** [2, с. 666] (букв. Розкажи йому про все. Він уміє зберігати таємниці); **keep smth. secret**. The task in which he was engaged was **to be kept most strictly secret** (W. Scott) [2, с. 666] (букв. Те, чим він займався, потрібно було тримати в секреті) і т. ін. (7 ФО в українській мові; 4 ФО в англійській мові);

б) бути відданим справі навіть ціною власного життя: **віддавати / віддати всього себе**. Неможливо жити без любові до чогось або ж до когось, – жити, не **відаючи** чи не **всього себе** цій любові (Ю. Шовкопляс) [10, с. 117]; **класти / покласти життя (живіт)**. – Клянуся **живіт покласти** за князя Данила (А. Хижняк) [10, с. 380] і т. ін.; **carry a (або the) torch**. Although the other gave up fighting for their rights, John continued **to carry the torch** (DAI) [2, с. 773] (букв. Інші вже припинили боротьбу за свої права, але Джон зберігав відданість своїй справі); **die in one's boots** (також **die with one's boots on**). I suppose I'll have to return one day, but that's a long way off. I'd much rather **die in my boots** (Gr. Greene) [2, с. 212] (букв. Коли-небудь і мені доведеться піти у відставку, але до цього ще далеко. Я б волів померти на своєму посту) і т. ін. (3 ФО в українській мові; 4 ФО в англійській мові);

в) дуже віддано, запобігливо: **душею і тілом**. **Душею і тілом** був [Глухенький] відданий артілі (О. Гончар) [10, с. 283]; **як (мов, ніби і т. ін.) вірний (вірна) собака**. Колісний пихтів, одпихався, а вона, як навісна, ото одскакувала від його, то, прискакуючи, горнулася, **мов вірна собака** (П. Мирний) [10, с. 546] і т. ін. (4 ФО в українській мові; в англійській мові ФО не зафіксовано);

г) бути відданими, нерозлучними товаришами: **go (hunt або run) in couples**. They have been the closest friends for the last twenty years. I remember how they used **to hunt in couples** when we were all at Oxford together (SPI) [2, с. 179] (букв. Вони були друзями вже двадцять років. Пам'ятаю, коли ми вчилися в Оксфорді, вони вже тоді товаришу-

вали); **live in each other's** (або **one another's**) **pockets**. They're thick. They **live in each other's pockets** (P. H. Johnson) [2, с. 592] (букв. Вони закадичні друзі. Їх водою не розіллеш) і т. ін. (в українській мові ФО не зафіксовано; 4 ФО в англійській мові).

Досить численним (6 ФО) в англійській мові є синонімічний ряд на позначення вірної та відданої людини: **Man Friday** [етим. літ.* За ім'ям вірного слуги в романі Д. Дефо «Робінзон Крузо»]. 'What're you?' Bloom sneered. 'His man Friday?' Sal hung his head and did not answer, blushing. 'Sure he's my **man Friday**', Prew shot back, seeing Sal's face. 'You don't like it!' (J. Jones) [2, с. 481] (букв. – Ти в нього за вірного П'ятницю?.. – звернувся Блум до Села. Сел опустив почервоніле обличчя і нічого не відповів. – Так, він мій П'ятниця, – втрутився Прю, побачивши засмученого Села. – А тобі що, не подобається це?); **the three musketeers** [етим. фр.* Lex Trouis Mousquetaires; за назвою роману О. Дюма-батька]; ...there was laughter and singing; **the three musketeers** of the art sang all the songs they knew (U. Sinclair) [2, с. 522] (букв. ...тут панувало передсвяткове пожвавлення, і співи не вмовкали: три мушкетери від мистецтва виспівували всі пісні, що знали) і т. ін.

У кількісному та якісному складі ми не спостерігаємо яскраво виражених розбіжностей. Так, відданість може виражатися, згідно з народною мораллю, у тому, що людина може відзначатися вірністю в справі, а, навіть, у зберіганні чийось секретів (**і (ані) слова (словом) не писнути** кому і без додатка, **keep a secret**). Тому у семантичних групах двох мов образ слова етимологічно пов'язуються з інформацією, яку потрібно захистити від ворожого впливу, аби не накликати нещастя, хворобу, неврожай тощо [4, с. 162].

Побіжний аналіз свідчить, що в українських і англійських ФО існує так званий код вірності, про що свідчать компоненти-соматизми душа, кістки, кров: **душею і тілом, лягти / лягати кістками (кістками), give one's life's blood to...**

Цікавим є факт, що для англійської мови характерне фразеотворення, що ґрунтується на запозиченні імен літературних персонажів, які знаходять своє «логічне» продовження у фразеологізмах: **Man Friday, sister Annie, the three musketeers** [11, с. 408].

У процесі зіставного ідеографічного дослідження фразеологічних мікросистем на позначення вірності, переконаємося, що така риса характеру є однією з позитивних чеснот, яка схвалюється мораллю двох народів.

Висновки. Одержані результати характеризується тим, що вперше здійснено комплексний ідеографічний опис семантичних груп «Відданість» в українській та англійській мовах з огляду на структуру, семантику і способи номінації фразеологічних одиниць. Подана методика структурно-семантичного моделювання дозволила виявити зв'язок антропних фразеологічних позначень із мовними концептосферами та аксіологічними універсалами в українській та англійській мовній картині світу і може застосовуватися для характеристики інших фразеологічних мікросистем мови.

Список літератури

1. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (На материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках) : [монография] / Е. Ф. Арсентьева. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 129 с.

2. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь = English-Russian phraseological dictionary / А. В. Кунин. – М. : Рус. яз., 1984. – 1456 с.
3. Літвінова М. М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX–XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. М. Літвінова. – Х., 2004. – 20 с.
4. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: образ мира и миры образов / М. М. Маковский. – М. : Владос, 1996. – 415 с.
5. Подюков И. А. Народная фразеология в зеркале народной культуры : [учеб. пособие] / И. А. Подюков. – Пермь : ПГПИ, 1991. – 127 с.
6. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) : [монографія] / Юрій Федорович Прадід. – К. ; Сімферополь, 1997. – 252 с.
7. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии : [учеб. пособие] / А. Д. Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
9. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : [монографія] / О. В. Тищенко. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 236 с.
10. Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
11. Wilkinson P. R. Thesaurus of Traditional English Metaphors. – Routledge, 2007. – 384 p.

Колесникова І. Є. Особенности фразеологической микросистемы на обозначение верности в украинском и английском языках / И. Е. Колесникова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 252–256.

В статье предлагаются результаты сопоставительного идеографического анализа фразеологической микросистемы на обозначение верности в украинском и английском языках. Составлена схема идеографической классификации рассматриваемой микросистемы, учитываются достижения современной психологической науки, выводы этнолингвистической и лингвокультурологической отраслей лингвистики. Проанализированы некоторые факторы, влияющие на наполнение семантических групп в языках.

Ключевые слова: черты характера человека, фразеологическая микросистема, синонимический ряд, семантическая группа, верность, идеографическая классификация.

Kolesnikova I. E. The peculiarities of the phraseological microsystem designation of devotion in Ukrainian and English languages / I. E. Kolesnikova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 252–256.

The article is investigated to the study of peculiarities of the phraseological microsystem designation of devotion in Ukrainian and English languages. The achievements of the modern psychology, anthropological linguistics and linguistic culturology are widely used in the research paper. Some factors that influence on the filling of language's semantic group are analysed. Results characterized by the complex carrying out ideographical description of semantic groups «Devotion» in the Ukrainian and English languages. Also is taking into account a structure, semantics and methods of nomination of the idioms. The given methodology of structure and semantics design allowed to educe connection of antropological phraseology denotations with language sphere in concepts and universals of axiology in the Ukrainian and English language picture's world. This methodics can be used for description of other phraseology microsystems of language.

Key words: character traits of a man, phraseological microsystem, synonymic row semantic group, devotion, ideographic classification.

Поступила в редакцію 16.11.2013 г.